

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ АГРАРНИХ НАУК
ІНСТИТУТ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ ТА
АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

ВІДДІЛ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ МІКРОБІОЛОГІЇ

“ЗАТВЕРДЖУЮ”
Директор

_____ А.М.Москаленко

“10” серпня 2020 року

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Мікробіометод в технологіях аграрного виробництва

Освітньо-наукова програма «Сільськогосподарська мікробіологія»

Рівень вищої освіти – *третій (освітньо-науковий)*

Спеціальність 201 „Агрономія”

галузь знань 20 Аграрні науки та продовольство

Мова навчання: українська

Статус дисципліни: *за вільним вибором*

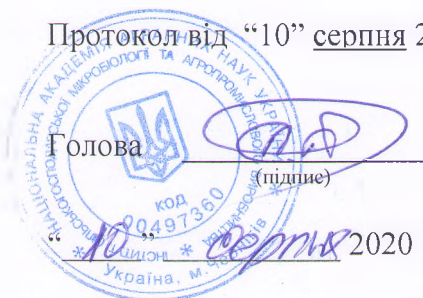
Форма навчан.	Рік навч.	Сем.	Розподіл годин					Разом	За тиждень		ІНДЗ	Контр.
			Всього ауд.	Лек	Прак	Лаб.	СРС		Ауд.	СРС		
Денна	1	2	20	10	10		40	60	2	2	-	-
	2	3	20	10	10		40	60	2	2	-	3
	Разом			40	20	20		80	120	2	4	

Робоча програма Мікробіометод в технологіях аграрного виробництва
(назва навчальної дисципліни)
для аспірантів за спеціальністю 201 Агронімія за спеціалізацією:
сільськогосподарська мікробіологія (20 – Аграрні науки та продовольство)

Розробник: Є.П. Копилов, д.б.н., головний науковий співробітник лабораторії
рослинно-мікробних взаємодій ІСМАВ НААН

Робоча програма затверджена на засіданні вченої ради ІСМАВ НААН

Протокол від "10" серпня 2020 року № 6

Голова

(підпис)

(Москаленко А.М.)

(прізвище та ініціали)

"10" серпня 2020 року

Робоча програма Мікробіометод в технологіях аграрного виробництва
(назва навчальної дисципліни)
для аспірантів за спеціальністю 201 Агронія за спеціалізацією:
сільськогосподарська мікробіологія (20 – Аграрні науки та продовольство)

Розробник: Є.П. Копилов, д.б.н., головний науковий співробітник лабораторії
рослинно-мікробних взаємодій ІСМАВ НААН

Робоча програма затверджена на засіданні вченої ради ІСМАВ НААН

Протокол від “10” серпня 2020 року № 6

Голова _____ (Москаленко А.М.)
(підпис) (прізвище та ініціали)

“ _____ ” _____ 2020 року

Abstract

Faculty VNT /Course Code - Microbiomethods in agriculture technologies
2020-2021

Course Description

The purpose of the discipline - the formation of graduate students' knowledge and skills in agricultural microbiology, namely: ideas about the patterns of distribution, life, physiological characteristics of microorganisms in the soil, their relationships in microbial groups, the functioning of soil microbiocenosis, the development of environmental factors.

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, напрям підготовки, освітньо-кваліфікаційний рівень	Характеристика навчальної дисципліни
		денна форма навчання
Кількість кредитів – 4	Галузь знань 20 Аграрні науки та продовольство	Нормативна
	Спеціальність 201 Агрономія	
Модулів – 2	Спеціальність (професійне спрямування):	Рік підготовки:
Змістових модулів – 4		1-й – 2-й
Індивідуальне науково-дослідне завдання – програмою не передбачено		Семестр
Загальна кількість годин – 120		3-й – 4-й
Тижневих годин: аудиторних – 2; самостійної роботи аспіранта – 2.	Освітньо-кваліфікаційний рівень: третій (освітньо-науковий) рівень	Лекції
		20 год.
		Практичні, лабораторні
		20 год.
		Самостійна робота
		80 год.
		Індивідуальні завдання
-		
Вид контролю:		
Залік		

Примітка.

Співвідношення кількості годин аудиторних занять до самостійної і індивідуальної роботи становить 1:2.

Передумовою для вивчення дисципліни є успішне засвоєння дисциплін: «Сучасні теорії пізнання», «Методика дослідної справи та організація підготовки дисертаційної роботи», «Наукові основи сучасного аграрного виробництва».

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета навчальної дисципліни – формування у аспірантів знань та вмінь в галузі мікробіометоду в технологіях аграрного виробництва, а саме: уявлень про біологічні особливості фітопатогенних мікроорганізмів; особливості протікання біохімічних процесів у фітопатогенів; основи протікання патогенезу грибною та бактеріальною етіологією; екологічні групи мікроміцетів, бактерії та використання їх особливостей для створення засобів захисту рослин; основи створення біологічних засобів захисту рослин та їх застосування і аграрному виробництві.

Завдання, які вирішуються в процесі вивчення дисципліни:

1. з'ясувати закономірності протікання фітопатологічних процесів;
2. засвоїти принципи систематики та особливості основних таксономічних груп фітопатогенних мікроорганізмів;
3. засвоїти особливості протікання обміну речовин та основних біохімічних процесів у фітопатогенних мікроорганізмів;
4. з'ясувати особливості екологічних процесів, які лежать в основі створення біологічних засобів захисту рослин;
5. з'ясувати особливості розробки та застосування біологічних засобів захисту рослин.

3 Компетентності, які отримують аспіранти після вивчення навчальної дисципліни «Мікробіометод в технологіях аграрного виробництва»

Загальні компетентності:

Загальні компетентності:

- ЗК 3. Креативність, здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
- ЗК 4. Здатність приймати обґрунтовані рішення, планувати і здійснювати комплексні дослідження на сучасному рівні з використанням новітніх інформаційних і комунікаційних технологій на основі цілісного системного наукового світогляду з використанням знань в області історії і філософії науки.
- ЗК 8. Здатність здійснювати науково-дослідну та науково-виробничу діяльність, зберігаючи природне та культурне надбання.
- ЗК 10. Здатність до критичного аналізу та оцінювання сучасних наукових досягнень при вирішенні дослідницьких і практичних завдань, у тому числі в міждисциплінарних областях.
- ЗК 11. Здатність генерувати нові науково-теоретичні та практично спрямовані ідеї.

Спеціальні (фахові) компетентності:

- ФК 4. Комплексність у проведенні критичного аналізу різних інформаційних джерел, авторських методик, конкретних освітніх,

наукових та професійних текстів у галузі агропромислового виробництва, агрономії і сільськогосподарської мікробіології.

- ФК 6. Здатність створювати нові знання через оригінальні дослідження, якість яких може бути визнана на національному та міжнародному рівнях.
- ФК 7. Здатність брати участь у критичному діалозі, наукових дискусіях на міжнародному рівні, відстоювати свою власну позицію, до підприємництва та прояву ініціативи щодо впровадження у виробництво результатів дисертаційного дослідження.
- ФК 8. Здатність до вибору конкретних модифікацій і методів досліджень, раціональної методики польових і лабораторних досліджень та оцінки необхідної точності вимірювань і якості кінцевих результатів.
- ФК 10. Вміння розробляти систему експериментальних досліджень для практичного підтвердження теоретичних допущень та реалізувати її у агротехнологічному процесі.
- ФК 11. Знання і дотримання норм наукової етики і академічної доброчесності.
- ФК 15. Компетентність у володінні методами ідентифікації грибів та використання їх у аграрному виробництві.

4 Очікувані результати навчання з дисципліни

Під час вивчення дисципліни аспірант має досягти або вдосконалити наступні програмні результати навчання (ПРН), передбачені освітньою програмою:

- ПРН 7. Ініціювати, організовувати та проводити комплексні дослідження, а також впроваджувати результати досліджень у виробництво.
- ПРН 8. Нести відповідальність за новизну наукових досліджень та прийняття експертних рішень, мотивувати співробітників та рухатися до спільної мети.
- ПРН 9. Уміти проводити критичний аналіз, оцінку і синтез нових наукових положень та ідей.
- ПРН 10. Генерувати власні ідеї та приймати обґрунтовані рішення.
- ПРН 15. Мати ґрунтовні знання предметної області та розуміння професії, знання праць провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, фундаментальні праці у галузі дослідження, формулювати мету власного наукового дослідження як складову загально-цивілізаційного процесу.
- ПРН 17. Мати здатність діяти соціально свідомо і відповідально на основі етичних мотивів, приймати обґрунтовані рішення, саморозвиватися і самовдосконалюватися.

- ПРН 19. Здійснювати організацію досліджень відповідно до вимог безпеки життєдіяльності і охорони праці.
- ПРН 26. Знати властивості грибів, особливості перебігу фітопатогенних процесів, наукових основ біологічного захисту від збудників хвороб і шкідників. Вміти формувати нові підходи до реалізації системи інтегрованого захисту сільськогосподарських культур; використання методів біологічного захисту рослин від шкідників і хвороб у технологіях вирощування сільськогосподарських культур; створення мікробних препаратів для захисту рослин від збудників хвороб і шкідників.

-

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен:

- **знати:** закономірності морфологічної будови фітопатогенів, принципи систематики та особливості основних таксономічних груп хвороботворних грибів і бактерії, особливості процесів фітопатогенезу та основ захисту культурних рослин від збудників хвороб, особливості розробки та застосування біологічних засобів захисту рослин
- **вміти:** працювати з культурами ізолятів мікроміцетів і біаткрії, здійснювати процес культивування ізолятів фітопатогенних мікроорганізмів, володіти основами мікроскопії, проводити біотестування фітопатологічних властивостей хвороботворних ізолятів грибів

5 Засоби діагностики результатів навчання

Засобами оцінювання та методами демонстрування результатів навчання є:

- залік;
- тестові та контрольні завдання;
- презентація результатів виконаних завдань та досліджень;
- анотація прочитаної додаткової літератури з курсу.

6. Програма навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Загальна фітопатологія.

Тема 1. Вступ. Загальні аспекти фітопатології.

Загальні аспекти фітопатології. Місце хвороботворних мікроорганізмів в загальній системі живих організмів.

Тема 2. Морфологічна будова грибів і бактерії

Вегетативне тіло грибів. Міцелій і його видозміни: анастомози, гаусторії, апресорії, ловчі петлі і кільця, везикули і арбускули, гіфоподії і т.п. Угруповання міцелію: склероції, сіннеми, міцеліальні тяжі, везикули і

арбускули і т.д. Поняття про тканини. Морфологічна будова бактеріальної клітини. Форми бактеріальних клітин.

Тема 3. Грибні захворювання рослин.

Особливості біології фітопатогенних грибів. Біохімічні основи патогенезу. Морфологічні особливості фітопатогенних грибів. Життєві цикли фітопатогенних грибів. Еволюційні особливості фітопатогенних мікроміцетів. Патогенез грибних хвороб та його протікання.

Тема 4. Бактеріальні захворювання рослин.

Основні групи фітопатогенних бактерій. Особливості біології фітопатогенних бактерій. Біохімічні основи бактеріального патогенезу. Еволюційні особливості фітопатогенних бактерій. Патогенез бактеріальних хвороб та його протікання.

Тема 5. Імунітет рослин.

Імунітет рослин, загальні відомості. Молекулярні основи рослинного імунітету. Активний і пасивний імунітет рослин. Полігенний імунітет рослин. Методи оцінки рослинного імунітету.

Тема 6. Біохімічні особливості фітопатогенних грибів.

Макромолекули. Нуклеїнові кислоти. Білки. Цукри. Ліпіди та фосфоліпіди мембран. Первинний та вторинний метаболізм. Вторинний метаболізм та морфогенний вплив.

Змістовий модуль 2. Мікробіометод в аграрному виробництві.

Тема 7. Біотехнологічне використання мікроміцетів.

Антибіотики. Гібереліни і цитокініни. Каротиноїди та їх отримання. Одержання білкових препаратів. Використання мікроміцетів в харчових технологіях.

Тема 8. Основи промислового культивування мікроорганізмів.

Глибинне та поверхнєве культивування. Оптимізація живильних середовищ. Твердофазна ферментація міцеліальних культур.

Тема 9. Біологічно активні речовини мікроорганізмів в аграрному виробництві.

Біологічно активні речовини як засоби захисту рослин від фітопатогенних мікроорганізмів. Фіторегулятори та підвищення продуктивності рослин. Еліситори та засоби підвищення фітоімунітету.

Тема 10. Мікроорганізми як модельні об'єкти в біології.

Використання грибів як моделей біологічних досліджень (в експериментальній мікології, біохімії, молекулярної біології, генетики, фізіології, мікробіології, екології та ін.).

7. Структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем		Кількість годин для денної/заочної форми навчання							
		Всього		У тому числі					
				Лекції		Практичні		Самостійна робота	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Змістовий модуль 1. Загальна мікологія.									
1	Загальні аспекти фітопатології			2		2		8	
2	Морфологічна будова грибів і бактерії			2		2		8	
3	Грибні захворювання рослин			2		2		8	
4	Бактеріальні захворювання рослин			2		2		8	
5	Імунітет рослин			2		2		8	
6	Біохімічні особливості фітопатогенних грибів			2		2		8	
Разом за змістовим модулем 1		72		12		12		48	
Змістовий модуль 2. Прикладна мікологія.									
7	Біотехнологічне використання мікроміцетів			2		2		8	
8	Основи промислового культивування мікроорганізмів			2		2		8	
9	Біологічно активні речовини мікроорганізмів в аграрному виробництві			2		2		8	
10	Мікроорганізми як модельні об'єкти в біології			2		2		8	
Разом за змістовим модулем 2		48		8		8		32	
Усього годин за дисципліну		120		20		20		80	

8. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д/з)
1	2	3
1	Різноманіття фітопатогенних грибів і бактерій	2
2	Культивування фітопатогенних мікроорганізмів	2
3	Методи обчислення КУО	2
4	Поширення і екологічні групи грибів	2
5	Фітопатогенні гриби як біотичний чинник впливу на рослини	2
6	Біохімічна активність фітопатогенних грибів	2
7	Фітопатогенні гриби - продуценти фітогормональних речовин	2
8	Антагоністична активність ґрунтових грибів	2
9	Використання видоспецифічних праймерів для ідентифікації фітопатогенних мікроорганізмів	2
10	Осови промислового культивування мікроорганізмів	2
Разом		20

9. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин (д/з)
1	2	3
1	Основні етапи розробки технологій мікологічних виробництв. Колекції чистих культур грибів, їх наукове значення.	8
2	Методи культивування грибів в промислових умовах.	8
3	Мікроміцети, що вражають бур'яни, і перспективи їх використання в агрофітоценозах.	8
4	Зоопатогенні гриби та їх використання для біоконтролю шкідників в агрофітоценозах.	8
5	Основні групи ферментів грибного походження і їх продуценти. Методи отримання ферментів. Використання ферментів грибів.	8
6	Гриби як продуценти вітамінів. Промислове отримання β -каротину. Вітаміни групи D. Гриби як продуценти ростових речовин.	8
7	Гриби як джерела лікарських речовин. Антибіотики та їх застосування.	8
8	Біологічні препарати на основі грибів для захисту рослин від хвороб і особливості їх застосування.	8
9	Можливості використання грибів в очищенні і відновленні забруднених ґрунтів.	8
10	Фундаментальні загальнобіологічні наукові відкриття, які були зроблені за участю мікроміцетів як моделей.	8

10 Індивідуальні завдання

Робочим планом не передбачено.

11. Методи навчання

Видами навчальної діяльності аспірантів згідно з навчальним планом є: лекції; практичні заняття; самостійна робота студентів.

Теми лекційного курсу розкривають проблемні питання дисципліни.

Для засвоєння тем практичних занять передбачається: проведення лабораторних досліджень з оцінкою їхніх результатів; опрацювання методів виділення, культивування, мікроскопії, морфологічного аналізу, методів одержання і тестування біологічно активних речовин грибів.

12. Методи контролю.

При оцінюванні навчальної діяльності аспірантів перевага надається стандартизованим методам контролю: тестуванню, виконанню завдань, структурованим письмовим роботам, структурованому за процедурою контролю практичних навичок в реальних умовах.

Підсумковий контроль здійснюється у формі заліку.

Розподіл балів, які отримують аспіранти. Поточний контроль за модулями

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів
Змістовий модуль 1. Загальна мікологія.		0-30
1	Оформлення матеріалу практичного завдання.	0-10
2	Виконання поточних тестових завдань за темою.	0-20
Змістовий модуль 2. Прикладна мікологія.		0-30
1	Оформлення матеріалу практичного завдання.	0-10
2	Виконання поточних тестових завдань за темою.	0-20

Модульний контроль

Модуль за тематичним планом дисципліни та форма контролю		Кількість балів
Змістовий модуль 1. Загальна мікологія.		0-30
1	Теоретичне питання	0-10
2	Практичне завдання	0-10
3	Результат поточного контролю	0-10
Змістовий модуль 2. Прикладна мікологія.		0-30
1	Теоретичне питання	0-10
2	Практичне завдання	0-10
3	Результат поточного контролю	0-10
Залік		0-40

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи	для заліку
90-100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
75-81	C		
66-74	D	задовільно	
60-65	E		
0-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання

13 Інструменти, обладнання та програмне забезпечення, використання яких передбачає навчальна дисципліна

Лекційний матеріал подається у вигляді презентацій за допомогою медіа-проектора. Під час лекцій аналізуються проблемні ситуації, організується зворотний зв'язок з аудиторією шляхом формулювання запитань і стислих відповідей з обох сторін. Для проведення практичних завдань використовується обладнання (мікроскоп, термостат, сушильна шафа тощо).

14 Рекомендована література

Базова

1. Волкогон ВВ, редактор. Експериментальна ґрунтова мікробіологія: монографія. Київ: Аграр. наука; 2010. 464 с.
2. Косилович Г.О., Коханець О.М. Інтегрований захист рослин : навч. посіб. Львів : ЛНАУ, 2010. 120 с.
3. Марютін Ф.М., Білик М.О., Пантелєєв В.К. Фітопатологія : навч. посіб. ; за ред. Ф.М. Марютіна. Харків : Еспада, 2008. 552 с.
4. Пересипкін В.Ф. Сільськогосподарська фітопатологія: підручник. Київ: Аграрна освіта, 2000. 415 с.
5. Швартау В.В., Зозуля О.Л., Михальська Л.М., Санін О.Ю. Фузаріози культурних рослин. Київ: Логос, 2016. 164 с.

Додаткова

1. Дьяков Ю.Т., Багирова С.Ф. Что общего в иммунитете растений и животных?. *Природа*. 2001. № 11. С. 4-12.
2. Коломбет, Л.В. Грибы рода *Trichoderma* – продуценты биопрепаратов для растениеводства. *Микология сегодня*. 2007. Том 1. С. 323–353.
3. Копилов Є.П., Надкерничний С.П., Білявська Л.О., Голубець О.В. Індукування стійкості рослин пшениці ярої до збудників кореневих

- гнилей за сприяння ґрунтового сапрофітного гриба *Chaetomium cochliodes* Palliser. *Мікробіологія і біотехнологія*. 2010. № 1. С. 80-87.
4. Копилов Є.П., Цехмістер Г.В. Вплив *Trichoderma viride* 017 на мікоценоз кореневої зони рослин огірків. *Біоресурси і природокористування*. 2017. Том 9. № 5-6. С. 80-88.
  5. Копилов Є.П., Цехмістер Г.В. Нове захворювання огірків в Україні, спричинене *Acremonium* sp. 502. *Карантин і захист рослин*. 2015. № 12(232). С. 12-14.
  6. Кураков А.В., Костина Н.В. Сапротрофные микромицеты ризопланы томатов, огурцов, дерново-подзолистой почвы и их способность подавлять фузариозную инфекцию корней. *Почвоведение*. 1998. № 2. С. 193–199.
  7. Лугаускас, А.Ю. Почвенные грибы в микробных сообществах в разных экологических условиях. *Микробные сообщества и их функционирование в почве*. Киев: Наукова думка, 1981. С. 187–191.
  8. Марюгін Ф.М. Триходермін у закритому ґрунті. *Захист рослин*. 2000. №4. С.23-24.
  9. Невмержицкая О.М., Нурмухаммедов А.К. Эффективность биопрепаратов против возбудителей бурой гнили корнеплодов. *Сахарная свекла*. 2012. № 6. С. 38–40.
  10. Николаева С., Николаев А., Шубина В. Сравнительное действие представителей двух видов гриба *Trichoderma* в отношении патогенов сельскохозяйственных культур в условиях *in vitro*. *SUM*. 2014. № 6 (76). С. 98–102.
  11. Стадниченко М. А. Перспективы биологического контроля возбудителя ботритиоза на пасльоновых культурах. *Вестник БГУ. Сер. 2*. 2011. № 2. С. 49–55.
  12. Цехмістер Г.В., Кислинська А. С., Павленко А. А. Антагоністична активність ґрунтових мікроорганізмів, як ефективний засіб захисту рослин від акремоніозу. *Сільськогосподарська мікробіологія*. 2019. №30. С. 46-53.
  13. Шакирова Ф.М. Неспецифическая устойчивость растений к стрессовым факторам и ее регуляция. Уфа: Гилем, 2001. 160 с.